

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ БЕЗДОМНИХ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

SOCIAL PROTECTION OF HOMELESS ELDERLY UNDER THE LAWS OF UKRAINE

Медвідь А.О.,

*аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення
Національного університету «Одеська юридична академія»*

У статті розглядається система соціального захисту бездомних осіб похилого віку. Визначається поняття «бездомна особа похилого віку». Досліджуються форми та види соціального захисту бездомних осіб похилого віку. Розкривається порядок та умови влаштування бездомної особи до спеціальних закладів.

Ключові слова: соціальний захист, бездомність, бездомні особи похилого віку, заклад соціального захисту, профілактика бездомності.

В статье рассматривается система социальной защиты бездомных лиц пожилого возраста. Дается определение понятия «бездомное лицо пожилого возраста». Исследуются формы и виды социальной защиты бездомных лиц пожилого возраста. Раскрывается порядок и условия устройства бездомного лица в специальные заведения.

Ключевые слова: социальная защита, бездомность, бездомные лица пожилого возраста, учреждение социальной защиты, профилактика бездомности.

The paper considers the social protection of homeless elderly. Defines the term «homeless elderly person». Explores the forms and types of social protection of homeless elderly. Disclosed the procedure and conditions of placement of homeless persons to the special institutions.

Key words: social protection, homelessness, homeless elderly, establishment of social protection, prevention of homelessness.

Постановка проблеми. Протягом останніх десятиріч притаманним для України є значне зростання чисельності осіб похилого віку. За даними інституту демографії України, нині частка осіб у віці від 60 років у загальній кількості населення становить 21,4%, тобто на сьогоднішній день кожна п'ята особа в державі є літньою людиною [1, с. 77]. До того ж прослідковується тенденція швидкого зростання цієї частки: у 2001 році вона становила 14%, у 2013 – вже 16,5% [2].

Людина похилого віку через скрутне матеріальне становище, низьку пенсію, відсутність додаткового заробітку часто не може забезпечити себе житлом, вчасно оплачувати комунальні послуги, до того ж потребує сторонньої допомоги через поганий стан здоров'я. Ці фактори є одними з тих, що породжують для неї ризик опинитися на вулиці. Достовірних даних про чисельність бездомних похилого віку в Україні немає, проте за деякими джерелами на 2012 рік кількість таких осіб серед загального числа бездомних становила 18,33% старше 56 років, 5,21% – 65 років [3]. Зазначені відомості свідчать про неабияку гостроту проблеми, а отже, необхідність вжиття невідкладних заходів щодо попередження цього явища, соціального захисту бездомних осіб похилого віку.

Прийняття Закону України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» від 02.06.2005 року стало основою для подальшого створення правової бази у сфері соціального захисту бездомних і безпритульних, у тому числі осіб похилого віку.

В Основних напрямках запобігання бездомності до 2017 року, затверджених Постановою Кабінету

Міністрів України від 13.03.2013 року, захист і підтримка громадян похилого віку, реалізація їх прав і свобод є одним із пріоритетних завдань, які ставить перед собою держава.

Аналіз останніх досліджень та виокремлення нерозв'язаних проблем. Питанню соціального захисту осіб похилого віку в цілому приділяли увагу такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як Н.Б. Болотіна, В.М. Васильчиков, Ж.А. Горбачова, О.М. Макаренко, О.Є. Мачульська, І.М. Сирота, О.Г. Чутчева, В.Ш. Шайхатдінов, І.О. Шашкова-Журавель та інші. Проблеми бездомності та безпритульності досліджують багато науковців, серед яких Л.О. Кожура, Б.І. Сташків, Є.А. Школярєнко та інші. Однак проблема соціального захисту бездомних осіб похилого віку не була предметом дослідження у вітчизняній науці права соціального забезпечення.

Метою статті є дослідження системи соціального захисту бездомних осіб похилого віку в Україні.

Виклад основного матеріалу. Ст. 46 Конституції України закріплює право громадян на соціальний захист. Соціальний захист – це діяльність держави, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, громадських організацій, спрямована на реалізацію основних соціальних прав громадян та підтримку найменш захищених прошарків населення у разі настання різних соціальних ризиків із метою забезпечення достатнього рівня життя та стабільного розвитку суспільства в цілому.

Серед низки ризиків, за настання яких особі надається право на забезпечення від держави, є старість. Старість – це своєрідна соціальна ознака особи, яка вказує на досягнення нею певного, установленого

законом, віку. Віднесення людини до цієї вікової категорії свідчить про типові характеристики стану здоров'я, які впливають на її життєдіяльність та необхідність сторонньої допомоги. Термін «похилий вік» є синонімом до поняття «старість».

Відповідно до ст. 10 Закону України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні» від 16.12.1993 року до громадян похилого віку належать особи, які, відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 року, досягли пенсійного віку або яким до досягнення такого віку залишилось не більше ніж півтора року.

У ст. 2 Закону України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» від 02.06.2005 року закріплюється поняття бездомної особи як особи, яка перебуває в соціальному становищі бездомності, що у свою чергу є соціальним становищем людини, зумовленим відсутністю в неї будь-якого житла, призначеного та придатного для проживання.

Таким чином, бездомна особа похилого віку – це особа, яка, відповідно до законодавства, досягла пенсійного віку або до досягнення якого їй залишилось не більше ніж півтора роки та яка перебуває в соціальному становищі бездомності.

У науковій літературі погляди на проблему старості в суспільстві та необхідність допомоги особам похилого віку можна розділити на три групи, основний зміст яких полягає в наступному: 1) літня людина – тягар для суспільства, який гальмує його розвиток, стає на шляху до впровадження реформ; 2) особа похилого віку – найбільш незахищена, потребує особливої підтримки з боку держави [4]; 3) зріла людина – вагомий людський потенціал, який повинен і може брати участь в активному житті суспільства [5]. Останні два підходи закладені в основу системи соціального захисту цієї категорії громадян в Україні.

Соціальний захист бездомних осіб похилого віку, на нашу думку, умовно складається з двох блоків заходів: 1) основні заходи, на які мають право, відповідно до чинного законодавства, всі особи похилого віку; 2) додаткові заходи, які мають право отримувати саме бездомні особи цієї вікової категорії.

По-перше, особи похилого віку, відповідно до законодавства, мають право на пенсійне забезпечення (у разі досягнення пенсійного віку та наявності необхідного страхового стажу або у разі встановлення інвалідності), пільги, різноманітні соціальні допомоги, соціальні послуги (матеріальну допомогу чи соціальне обслуговування).

Основними формами соціального захисту осіб похилого віку є грошова форма (видами якої є пенсії, допомоги, грошові компенсації, житлово-комунальні субсидії, пільги тощо), натуральна допомога (медичні засоби, речі першої необхідності тощо), а також забезпеченість їх різними видами соціальних послуг (побутові, медичні, реабілітаційні тощо).

Згідно зі ст. 17 Закону України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших гро-

мадян похилого віку в Україні» від 16.12.1993 року громадяни похилого віку мають право на матеріальне забезпечення, яке гарантується виплатою пенсій, різних видів допомоги та в натуральній формі.

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про соціальні послуги» від 19.06.2003 року громадяни України, в тому числі й бездомні особи похилого віку, мають право на матеріальну допомогу та соціальне обслуговування. Дані особи набувають можливість у межах спеціальних закладів або засобом соціального патрулювання отримувати психологічні, соціально-педагогічні, соціально-медичні, соціально-економічні, юридичні, інформаційні та інші послуги.

Бездомні особи похилого віку, відповідно до Закону України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей», мають право на такі соціальні послуги: соціальні, освітні, медичні, юридичні, реабілітаційні, тимчасовий притулок нарівні з бездомними молодшого віку, а також їм надається право за власним бажанням влаштуватися на постійне або тимчасове проживання до стаціонарних соціально-медичних установ, інших закладів соціальної підтримки за місцем їх проживання/перебування.

Відповідно до Порядку влаштування бездомних осіб похилого віку та інвалідів до стаціонарних соціально-медичних установ та інших закладів соціальної підтримки (догляду), затвердженого наказом Міністерства соціальної політики України від 12.08.2011 року, особа, яка бажає влаштуватись до одного із цих закладів, повинна відповідати таким умовам: не мати протипоказань щодо перебування в подібних установах; стан здоров'я такого бездомного повинен бути таким, що вимагає стороннього догляду, медичної допомоги та побутового догляду; бути одинокою або не мати соціально корисних зв'язків із працездатними родичами, які повинні її утримувати.

Заклади для бездомних осіб похилого віку можуть утворювати органи місцевого самоврядування або недержавні установи й організації. Заява про влаштування бездомної особи до закладу, сформованого органом місцевого самоврядування або місцевим органом виконавчої влади, подається до відповідного органу праці та соціального захисту населення. Для влаштування до установи, створеної благодійною чи громадською організацією, бездомна людина повинна звернутись безпосередньо до особи, яка утворила цей заклад. Керівник чи засновник такої установи ухвалює рішення про прийняття бездомного на проживання.

Для отримання путівки на поселення бездомний повинен надати пакет документів, серед яких наступні: заява, паспорт або інший документ, який засвідчує особу, медична довідка про стан здоров'я та можливість перебувати у відповідному закладі, за наявності – довідка про розмір призначеної пенсії та про групу інвалідності.

На період оформлення вищезазначених документів бездомна особа направляється до закладу соціального захисту для отримання тимчасового притулку. Крім цього, за відсутності паспорта така особа передається до центру обліку, де матиме можливість отримати

мати допомогу у відновленні втраченого паспорта, зареєструвати своє місце проживання або перебування.

У закладах для бездомних осіб похилого віку такі люди забезпечуються впорядкованим житловим приміщенням, яке відповідає санітарно-гігієнічним нормам, отримують харчування, всі найнеобхідніші в побуті речі, одяг, взуття за сезоном, мають можливість культурно розвиватись, брати участь у трудовому процесі тощо. До того ж для попередження поширення інфекційних хвороб серед клієнтів закладів їх працівниками виконується ряд заходів, спрямованих на лікування та стабілізування стану здоров'я бездомного. Умови проживання для осіб похилого віку повинні бути максимально наближені до домашніх умов.

За даними Департаменту соціальних послуг Міністерства соціальної політики, на 2013 рік в Україні функціонує 624 заклади для людей похилого віку, в яких проживають трохи більше 23 тис. жінок та 24 тис. чоловіків [6].

Останнім часом для розвитку системи закладів, які надають соціальні послуги особам похилого віку, притаманною є тенденція зі створення закладів, розрахованих саме на невелику кількість клієнтів [7, с. 29; 8, с. 318]. Це дає змогу приділяти значно більше уваги мешканцям закладу, а отже – ефективніше надавати необхідні послуги.

Новим для України стало заснування спеціалізованих житлових будинків для одиноких осіб похилого віку. На сьогодні в різних регіонах держави вже створено 9 таких закладів, в яких проживає майже 700 осіб. Їх мережа поступово розширюється [9].

Важливе значення у вирішенні проблеми бездомності осіб похилого віку має профілактика даного явища.

Конституційне положення, в якому закріплюється право кожного на житло, деталізується в нормах Закону України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні». Так, відповідно до ст. 26 Закону громадяни похилого віку мають право безоплатно або на платній основі, відповідно до їх матеріального рівня, бути забезпеченими житловим приміщенням: одержувати і постійно користуватися житлом у будинках, які належать до державного фонду, придбати житло в бу-

динках громадського або індивідуального житлового фонду; одержувати житло у спеціально обладнаних будинках або пристосовувати займане відповідно до своїх особливих потреб. Крім цього, таким громадянам надається право приватизувати житлове приміщення безоплатно в межах установлених законодавством норм, а також можливість бути забезпеченими земельними ділянками для будівництва, садівництва, городництва. До того ж громадяни похилого віку звільнюються від плати за землю, орендної плати.

Проте, на жаль, дані норми не завжди реалізуються на практиці. Причинами цього є низька правова обізнаність населення в даній сфері, брак коштів у бюджетах різних рівнів, а отже – недостатнє фінансування заходів, закріплених у Законі.

Висновки. У зв'язку з особливо важким становищем бездомних людей похилого віку (відсутністю місця проживання, погіршенням стану здоров'я, частковою або повною втраченою ними здатності до самообслуговування, скрутним матеріальним станом, недоступністю для них медицини тощо) такі особи потребують особливого захисту з боку держави.

Для більш ефективного впровадження передбачених законодавством заходів доцільним буде закріпити в Законі України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» поняття «бездомна особа похилого віку». Це дасть змогу окремо вести облік такої категорії бездомних громадян, а отже, зі знанням масштабів проблеми, результативніше впроваджувати всі необхідні для них заходи соціального захисту.

З огляду на кількість таких людей необхідними є розширення існуючої системи закладів соціального захисту для літніх людей, підготовка кваліфікаційних кадрів для роботи в них.

Для покращення становища бездомних, у тому числі осіб похилого віку, необхідний комплексний підхід. По-перше, зростання уваги до проблеми з боку законодавця. По-друге, збільшення фінансування діяльності закладів для бездомних, залучення нових кадрів, волонтерів до роботи в них. По-третє, стимулювання державою діяльності громадських та благодійних організацій у цій сфері. Усе це разом дасть змогу досягти позитивних зрушень у майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Поташнюк І. Реабілітація осіб похилого та літнього віку // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. праць. – 2010. – № 1(9). – С. 77–81.
2. Демографічна ситуація в Україні у січні-жовтні 2013 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Ільчук Л.І., Давидюк О.О. Соціальний портрет бездомних осіб // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=266:2013-04-01-14-42-39&catid=14:2010-06-03-10-32-39&Itemid=48. – 2013 р.
4. Алберова І.Ф. Дослідження мотивації соціальних працівників // СОЦИС. – 2005. – № 1. – С. 78–81.
5. Аракелов Г.Г. Стрес та його механізми // Вісник МДУ. Серія: Психологія. – 1995. – № 4. – С. 45–54.
6. Хмельовська О. В Україні у закладах для людей похилого віку перебуває майже 60 тисяч осіб // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/News/88046/PrintView>.
7. Болотіна Н.Б. Право соціального захисту: становлення і розвиток в Україні. – К., 2005. – 381 с.
8. Стефанова О.А. Реалізація державної соціальної політики підтримки осіб похилого віку серед ветеранів і дітей війни / О.А. Стефанова // Теорія та практика державного управління : зб. наук. праць. / Голов. ред. О.Ю. Амосов. – Х., 2010. – Вип. 3(30). – С. 315–322.
9. Титаренко І.О., Іваненко Н.О. Соціальний захист людей похилого віку в Україні: теоретичний аспект / І.О. Титаренко, Н.О. Іваненко // Вісник НТУУ «КПІ». Серія: Політологія. Соціологія. Право : зб. наук. праць. – 2009. – № 4. – С. 131–135.